

Konstitucinio Teismo pirmininkas: „Negali būti priimamos konstitucijos pataisos, vedančios į konstitucinę aklavietę“

Interviu su Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininku Dainiumi Žalimu apie daug dėmesio sulaukusį ir diskusijų sukėlusį Moldovos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimą, kuriuo jis pirmą kartą Konstitucijos pataisas pripažino antikonstitucinėmis, taip pat apie šio teismo vaidmenį užtikrinant demokratijos plėtrą Moldovos Respublikoje ir abiejų šalių konstitucinių teismų bendradarbiavimą bei jo perspektyvas.

Norėtuši pradėti pokalbį nuo vieno naujausio, daug diskusijų sukėlusio Moldovos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimo. Konstitucinis Teismas pirmą kartą priėmė nutarimą, kuriuo Konstitucijos pataisos dėl valstybės prezidento rinkimų tvarkos pripažintos prieštaraujančiomis Konstitucijai. Ar Konstitucinis Teismas turi tokią kompetenciją ir kaip šis jo sprendimas realiai gali prisidėti prie Moldovos valstybės politinio stabilumo užtikrinimo?

Iš tiesų daugumos Europos šalių konstituciniai teismai turi kompetenciją vertinti konstitucijos pataisų konstitucingumą. Konstitucijos keitimo įstatymai taip pat yra teisės aktai, kurie turi būti priimami laikantis konstitucijoje nustatytos procedūros ir tvarkos. Todėl konstitucijos pataisos turi būti konstitucinės kontrolės objektas. Valstybėje negali būti tokių teisės aktų, kurių konstitucingumo negalėtų tikrinti konstitucinis teismas. Jeigu į konstitucinės kontrolės sritį nepatektų konstitucijos pataisos, susidurtume su pavojumi, kad konstitucija galėtų būti keičiama, švelniai tariant, bet kaip: nepaisant jokios tvarkos, nepaisant jokių apribojimų, ir niekas negalėtų to kontroliuoti. Negali būti konstitucinės kontrolės vakuumo ir negali būti erdvės politinės valdžios savivalei. Dėl to manau, kad kritika, kurios kartais dėl savo nutarimo, kuriuo Konstitucijos pataisos pripažintos prieštaraujančiomis Konstitucijai, sulaukia Moldovos Respublikos Konstitucinis Teismas, yra nepagrįsta arba reiškia nesuvokiant konstitucijos viršenybės reikalavimų. Priešingai, šį nutarimą dėl tiesioginių prezidento rinkimų laikyčiau labai pozityviu Moldovos konstitucionalizmo istorijoje. Konstitucinis Teismas prisiėmė atsakomybę už Konstitucijos viršenybės, jos įgyvendinimo garantavimą, kartu padėjo pamatą šalies stabilumui ir užkirto kelią politinėms krizėms.

Tai yra pirmas kartas, kai Moldovos Respublikos Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujančiomis Konstitucijai pagal priėmimo tvarką pačios Konstitucijos pataisas. Tokia praktika nėra dažna, tačiau pasaulyje tai nėra išskirtinis atvejis, ir Moldova nėra vienintelė šalis, kurioje Konstitucijos pataisos pripažintos antikonstitucinėmis.

Kalbant apie nutarimo dėl tiesioginių prezidento rinkimų turinį, reikia sutikti su tuo, ką pažymėjo ir pats Moldovos Respublikos Konstitucinis Teismas, – kad buvo ne tik priėmimo tvarkos tam tikrų trūkumų. Negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris vestų į konstitucinę aklavietę, o galiausiai – ir į konstitucinės demokratijos krizę. Negali būti priimamos tokios konstitucijos pataisos, kurios pažeistų konstitucijos normų vientisumą, trikdytų valstybės institucijų funkcionavimą. Tuo tarpu ši Konstitucijos pataisa, dabar jau pripažinta prieštaraujanti Konstitucijai, Moldovos valstybėje ne kartą yra sukėlusios politinio pobūdžio krizių, kai šalis gana ilgą laiką gyveno be valstybės vadovo arba turėjo laikiną valstybės vadovą, nes parlamentas dėl Konstitucijoje įtvirtintos rinkimų tvarkos tiesiog būdavo nepajėgus išrinkti prezidentą. Todėl šis Moldovos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas tikrai prisideda prie valstybės stabilumo užtikrinimo, ateityje tikrai nebus tokių situacijų, kad valstybės vadovas ilgai laiką nebus išrenkamas ir dėl to teks paleisti parlamentą, kaip ne kartą ir yra buvę. Manau, ši pataisa tiesia kelią į tai, kad Moldova kaip valstybė galėtų stabiliai funkcionuoti ir vykdyti savo uždavinius, užuot paskendusios politinių nesutarimų liūne. Šalies stabilumas yra labai svarbus žvelgiant į Moldovos valstybės europinės integracinius tikslus, ir iš esmės konstitucinei santvarkai tikrai yra geriau, kai išvengiama ilgalaikių politinių sukrėtimų ir įtampos.

Žinoma, kiekviena šalis yra laisva nuspręsti, kokią valstybės vadovo rinkimo sistemą pasirinkti, tačiau Moldovoje ši sistema lyg tyčia buvo padaryta tokia, kad šalis kuo ilgiau gyventų apimta politinės įtampos. Kai nėra valstybės vadovo, negali deramai ir veiksmingai funkcionuoti visa valstybės institucijų sistema. Šalis, kurioje sudaromos prielaidos ilgą laiką neturėti valstybės vadovo ir visą valstybės institucijų sistemą tam tikru požiūriu laikyti nestabilumo būsenos, be abejo, yra lengviau pažeidžiama ir išorės veiksnių. Šiandien puikiai žinome, jog yra šalių, pavyzdžiui, Rusija, suinteresuotų, kad Moldova netaptų stabilia valstybe, kad jos integracija į Europos Sąjungą nevyktų.

Kaip užtikrinti, kad pataisos, sudarančios prielaidas atsirasti konstitucinėms aklavietėms ir konfliktams, nebūtų priimamos?

Yra du būdai. Pirmiausia – atsakingi politiniai sprendimai. Politinė valdžia turi gebėti susivienyti šalies stabilumo labui, rasti sutarimą dėl jos geopolitinio kurso ir priimti atitinkamus sprendimus. Taigi politinė kultūra turi būti gana aukšta, neleidžianti atsirasti jau minėtoms konstitucinėms aklavietėms ir politinėms krizėms. Tačiau, jeigu nepavyksta skirtingoms politinėms jėgoms veikti atsakingai ir pasiekti sutarimo pagrindiniais šalies stabilumui klausimais, kitas būdas yra teisinis – Konstitucijos pataisų kontrolė. Konstitucijos pataisos turi būti priimamos laikantis pačioje Moldovos Respublikos Konstitucijoje nustatytos tvarkos. Reikėtų dar kartą pasakyti pačius

geriausius žodžius Moldovos Respublikos Konstituciniam Teismui, kuris, priėmęs pirmą nutarimą, kuriuo Konstitucijos pataisas pripažino antikonstitucinėmis, ir priėmęs atsakomybę už Konstitucijos pataisų konstitucingumo tikrinimą, atsistojo šalia Vokietijos, Čekijos, Austrijos ir kitų Europos demokratiškos valstybių konstitucinių teismų, ginančių konstituciją ir valstybę nuo mėginimų keisti konstitucinės santvarkos elementus nesilaikant konstitucijos.

Konstitucija yra vientisas aktas ir jos pataisomis negali būti sukurtas toks konstitucinis reguliavimas, kad viena konstitucijos nuostata paneigtų kitą ar jai prieštarautų. Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista konstitucijos nuostatų ir jose įtvirtintų vertybių darna. Negalima priimti konstitucijos pataisų, kurios sukeltų chaosą konstitucinėje sistemoje, grėsmę nepriklausomybei, demokratijai ir prigimtinėms žmogaus teisėms. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigta bent viena iš Lietuvos valstybės pamatų sudarančių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybė, demokratija, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis. Tad konstitucijos pataisų konstitucingumo kontrolė yra būtina siekiant užtikrinti, kad konstitucijos pataisos būtų priimtose laikantis konstitucijos ir būtų gerbiamos ir nebūtų paneigtos pamatinės konstitucinės vertybės.

Apskritai koks vaidmuo tenka Moldovos Respublikos Konstituciniam Teismui valstybėje užtikrinant demokratinį procesą ir demokratijos plėtrą?

Galiu pasakyti, kad Moldovos Respublikos Konstitucinis Teismas yra viena veiksmingiausių, pažangiausiai funkcionuojančių ir stabiliausių Moldovos valstybės institucijų. Be abejo, gal ne visi tuo patenkinti, bet ji deramai ir nuosekliai vykdo konstitucinę kontrolę. Kiek teko pačiam susipažinti, taip pat užsienio ekspertų vertinimu, tai iš tiesų yra europinio lygio institucija, taikanti aukščiausius europinius konstitucingumo kontrolės standartus. Mano nuomone, Moldovos Respublikos Konstitucinis Teismas atlieka labai svarbų vaidmenį stiprinant šalies demokratiją, jis prisideda prie europinių demokratiškos vertybių diegimo ir teisinės valstybės principų laikymosi užtikrinimo. Norėčiau priminti, kad Moldovos suartėjimo su Europa kursą Konstitucinis Teismas ypač sustiprino priimdamas nutarimą dėl asociacijos susitarimo su Europos Sąjunga ir jos valstybėmis narėmis konstitucingumo. Juo pripažino, kad šalies europinė integracija yra neatskirama Moldovos valstybės konstitucinės tapatybės dalis ir bet kokia priešinga geopolitinė orientacija yra savai nekonstitucinė. Šalies nepriklausomybės paskelbimas liudijo valstybės posūkį į Europą, o ne į sovietinę erdvę, ir bet koks stojimas į tas organizacijas, kurios trauktų Moldovą atgal į buvusią sovietinę erdvę, prieštarautų Moldovos valstybės Konstitucijai. Manau, kad tai yra vienas svarbiausių Konstitucinio Teismo sprendimų demokratijos stiprinimo ir žmogaus

teisių klausimu. Žinoma, yra ir daug kitų, pavyzdžiui, dėl kovos su korupcija, valstybinės kalbos, taip pat ir pastarasis dėl Moldovos Respublikos prezidento rinkimų. Visi šie sprendimai liudija, kad tai yra viena efektyviausiai funkcionuojančių valstybės institucijų, nemažai prisidedančių prie to, kad valstybės politinė sistema būtų kuo stabilesnė, kad teisinė sistema būtų reformuojama taip, kaip reikia Moldovos valstybės integracijai į Europos Sąjungą, – laikantis europinių demokratijos, teisės viršenybės ir žmogaus teisių standartų.

Moldovos ir Lietuvos konstituciniai teismai pastaraisiais metais intensyviai bendradarbiauja. Kokią matote šio bendradarbiavimo naudą ne tik konstituciniams teismams, bet ir valstybėms?

Lietuva, būdama Europos Sąjungos ir NATO narė, siekia, kad būtų kuriama teise ir teisingumu pagrįsta tarptautinė tvarka. Vienas iš valstybės konstitucinių užsienio politikos tikslų – remti kitas valstybes, kurios siekia integruotis į Europos Sąjungą, ir teikti joms pagalbą. Taigi, dalydamiesi žiniomis ir patirtimi su Moldovos Respublikos Konstituciniu Teismu, taip pat su kolegomis iš kitų Europos Sąjungos Rytų partnerystės šalių, prisidedame prie Lietuvos valstybės priimtų tarptautinių įsipareigojimų teisingumo vykdymo srityje vykdymo, Lietuvos ir apskritai Europos Sąjungos bendros užsienio politikos įgyvendinimo ir saugumo didinimo, universalių, demokratiškos valstybių vertybių ir europinių teisės principų sklaidos.

Su Moldovos Respublikos Konstituciniu Teismu mus sieja vieni glaudžiausių santykių, ir mūsų bendradarbiavimo nauda yra abipusė. Aktyviai ir sėkmingai dalijamės žiniomis ir patirtimi, įgytomis sprendžiant konstitucinės justicijos bylas. Nors ir skirtingu laikotarpiu, susiduriame su labai panašiomis konstitucinio teisingumo problemomis ir iššūkiais. Į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimus aiškinimo požiūriu panašus mano jau minėtas Moldovos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas dėl asociacijos susitarimo su Europos Sąjunga ir jos valstybėmis narėmis, kuriuo deklaruota valstybės geopolitinė orientacija. Moldovos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarime dėl tiesioginių prezidento rinkimų galima matyti ir vieno Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimo, kuriuo pripažinta, kad Konstitucijos pataisa dėl Lietuvos centrinio banko įgaliojimų pagal priėmimo tvarką prieštarauja Konstitucijai, atspindžių. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat ne kartą sėmėsi įkvėpimo iš kolegų sprendimų. Norėčiau paminėti bent vieną iš jų – Moldovos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimą dėl valstybinės kalbos, kuriame, be kita ko, nagrinėtas Konstitucijos ir Moldovos Nepriklausomybės Deklaracijos santykis. Konstitucinis Teismas savo sprendime pasakė, kad Nepriklausomybės Deklaracija yra pamatinis konstitucinis valstybės teisės aktas, kuriam turi paklusti kiekviena Konstitucija. Į šį nutarimą atsižvelgėme nagrinėdami bylą dėl referendumų organizavimo ir

Konstitucijos pataisų. Joje konstatavome, kad 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Akte įtvirtintos dvi pamatinės vertybės – valstybės nepriklausomybė ir demokratija – negali būti panaikintos net ir referendumu. Niekas negali paneigti Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių šias pamatines konstitucines vertybes, antraip būtų paneigta pati Konstitucijos esmė, panaikintas valstybės ir tautos suverenitetas.

Yra ir kitų sėkmingo bendradarbiavimo formų. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas dalyvauja tarptautiniame projekte, skirtame Moldovos Respublikos Konstitucinio Teismo instituciniams gebėjimams stiprinti ir veiklai tobulinti. Be to, jis įgyvendins Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos Vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai programos finansuojamą projektą, kurio tikslas – stiprinti Moldovos, Gruzijos ir Ukrainos konstitucinių teismų vaidmenį užtikrinant teisinės valstybės principų įgyvendinimą ir apsaugą.

Moldovos ir Lietuvos konstitucinių teismų iniciatyva pernai įkurta Baltijos ir Juodosios jūrų regionų valstybių konstitucinės justicijos asociacija, kuriai taip pat priklauso Gruzijos ir Ukrainos konstituciniai teismai. Jos tikslas – prisidėti prie demokratijos, teisės viršenybės ir pagarbos žmogaus teisėms stiprinimo Rytų partnerystės šalyse, užtikrinti tvirtą ir nuoseklią paramą europinės integracijos kelią pasirinkusioms Rytų partnerėms kuriant teisinę valstybę. Priminsiu, kad visos asociacijos narės pernai palaikė kolegų iš Ukrainos Konstitucinio Teismo iniciatyvą pasmerkti Rusijos Federacijos Konstitucinį Teismą už jo vaidmenį vykdant agresiją prieš Ukrainą – Krymo aneksiją ir solidarizavosi gindamos tarptautinės teisės principus.

Pastaruoju metu vis dažniau kalbama apie konstituciniams teismams daromą spaudimą, politikų bandymus paveikti jų veiklą. Net tokioje valstybėje kaip Lenkija šiandien kalbama apie konstitucinę krizę ir teisės viršenybės principų nepaisymą. Ar šią problemą išvelgtumėte Moldovoje?

Norėčiau pradėti nuo to, kad teisminės valdžios nepriklausomumas yra pagrindinis teisingumo garantas, teisėjas turi būti nepriklausomas ir nuo politikų, ir nuo visuomenės grupių, ir net nuo minios diktato. Moldovos Respublikos Konstitucinis Teismas, mano nuomone, atitinka aukščiausius nepriklausomumo standartus. Žinoma, šia tema sudėtinga kalbėti, nes ne tik Europos Sąjungos narystės siekiančiose šalyse, kaip antai Gruzijoje, bet ir pačioje Europos Sąjungoje, kaip antai Jūsų paminėtoje Lenkijoje, konstituciniai teismai susiduria su bandymais kištis į jų veiklą arba nepaisyti jų sprendimų.

Tiesa, Moldovoje taip pat išvelgčiau vieną problemą, kuri, manyčiau, tikrai neprisideda prie Konstitucinio Teismo nepriklausomumo didinimo ir jo veiksmingumo: šiame teisme dirba penki teisėjai ir niekaip nepaskiriamas šeštasis. Bet tai, žinoma, nėra tokie iššūkiai teismo darbo

nepriklausomumui, su kokiais susiduria Ukrainos ir Gruzijos konstituciniai teismai. Moldovos Respublikos Konstitucinis Teismas sėkmingai atlaikė bandymus daryti jam įtaką. O tokių bandymų buvo. Prisiminkime ketinimus įtvirtinti teisę parlamentui pareikšti nepasitikėjimą Konstitucinio Teismo teisėjais. Konstitucinis Teismas labai greitai pripažino šiuos pakeitimus prieštaraujančiais Konstitucijai ir joks konfliktas neišsiplėtojo. Aišku, kad politinis nepasitikėjimas Konstitucinio Teismo teisėjais negali būti reiškiamas. Taigi tuomet Moldova, susidūrusi su iššūkiu Konstitucinio Teismo nepriklausomumui, deramai, europiniu ir teisiniu būdu, jį išsprendė. Norėtusi palinkėti kolegoms ir toliau drąsos bei stiprybės nuosekliai ginant konstitucines vertybes ir stiprinant Moldovos Respubliką kaip nepriklausomą ir demokratinę valstybę. Ir dar pridurčiau, kad Moldovos Respublikos Konstitucinis Teismas galėtų būti įkvėpiančiu pavyzdžiu ne tik kitų Europos Sąjungos Rytų partnerystės, bet ir kai kurių Europos Sąjungos šalių teismams.